

ВИТОКИ ТА СПЕЦИФІКА ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ЯК «НЕОМЕТОДУ» ПОСТНЕКЛАСИКИ

У статті проаналізовано витоки трансдисциплінарності із міждисциплінарної методології. Розкрито диференціацію дефініцій міждисциплінарності та трансдисциплінарності, а також специфіку трансдисциплінарності як «неометоду».

Ключові слова: *трансдисциплінарність, некласика, міждисциплінарність, постнекласика, плюралізм.*

XX-XXI ст. багате своїми відкриттями, було зроблено вагомий внесок в природничі та гуманітарні науки. Значні відкриття в астрономії, археології, антропології, кібернетиці тощо, відображають потреби та прогрес сьогоднішнього суспільства. Це не могло не відобразитись у філософії, і дійсно в XX ст. формуються такі рухи як структуралізм – Леві Строс, Жак Лакан, Мішель Фуко; постструктуралізм – Ж. Бодріар, Ж. Деріда, Ж. Дельоз, Ф. Гватарі. Де одразу формується структурна методологія(структуралізм) дослідження, та деструктивність такого підходу (постструктуралізм). Ці течії були явною ознакою постнекласичного типу раціональності, яка прийшла на зміну класичній та не класичній, за диференціацією В. Стьопіна.

В процесі формування специфіки постнекласичного типу мислення було запропоновано трансдисциплінарний підхід. Який в свою чергу постав новою методологічною базою для вирішення проблемного поля складних систем. Тому, вважаємо, *актуальним* спробу вияву та актуалізації трансдисциплінарності як методологічного механізму пошуку наукового знання, і позначаємо його як «неометод».

За *мету* маємо диференціацію трансдисциплінарності як методологічного принципу та виокремлення специфіки трансдисциплінарності із міждисциплінарності.

Варто зазначити про *стан опрацьованості* даного питання, який є досить поліфонічним. Так, термін трансдисциплінарності вводить французом Ж. Піаже, далі цю ідею підтримує румунський дослідник Б. Ніколеску, який працює над феноменом трансдисциплінарності в Міжнародному центрі трансдисциплінарних досліджень. В чилійському університеті М. Макс-Ніф досліджує трансдисциплінарність та відмежовує її від дисциплінарності, міждисциплінарності, плюродисциплінарності. Також слід згадати про дослідників країн СНГ. У російській академії науки Л. Киященко та В. Моїсеїв видають книгу «Філософія трансдисциплінарності», де розкривають онтологічні та гносеологічні аспекти трансдисциплінарності та досвід філософського обґрунтування. Українські дослідники А. Лебідь та Я. Чайка відповідно розкривають місце істини в трансдисциплінарності та системний підхід при вирішенні комплексних проблем. Б. Манчул у праці «Інтегративні процеси у постнекласичній науці», характеризує трансдисциплінарність, як інтегративний процес.

Вбачаючи передумови трансдисциплінарності в міждисциплінарності варто було б розглянути цей підхід детальніше, звертаючись до праць класиків світової філософської думки І. Лакатоса, П. Фоерабенда, І. Пригожина, С. Курдюмова, С. Вовка, які є яскравими представниками міждисциплінарного підходу. За визначенням Л. Киященко та В. Моїсеєва «міждисциплінарність – це ситуація переносу із однієї дисциплінарної області в іншу при збереженні дисциплінарних поділів. Іншими словами, міждисциплінарність методологічно збагачує те, що визначено в середині дисциплінарних поділів» [4, с.23]. Тобто, це своєрідний метод, яким послуговується науковець при дослідженнях дисциплін. Натомість трансдисциплінарність «пропонує порушення жорсткості дисциплінарних поділів наукового знання, вони постають «прохідними», що сприяє появі різного типу систем «поверх» дисциплінарного поділу, «між»-системних утворень, «екстра»-систем тощо»[4, с.23]. Такий підхід суттєво відрізняється від попереднього, однак не відходить від методологічної сентенції. Тому, на нашу гадку, підходячи до проблеми засад і витоків трансдисциплінарності актуальним буде розглянути метод у критиці П. Фоерабенда.

В кінці ХХ ст. ідеї книги «Проти методу» постають концептуальним вираженням, які суперечать системі К. Попера та його послідовників. Критикуючи раціональність, П. Фоерабенд веде мову про необхідність «лікування методу». Так на прикладі загальноновизнаних наукових переворотів, Галілеєва та Айнштайнівська

схеми, демонструють доцільність відходу від загальних кліше у науковому дослідженні. Такий підхід продукує нові результати в наукових пошуках (утвердження світогляду Коперника, теорія відносності тощо), однак філософ, який прагне дослідити адекватність науки в якості опису світу чи намагається створити реалістичну наукову методологію, має відноситись до сучасної науки із великою обережністю [10,с.76].

Оскільки для П. Фоерабенда науковий метод не є критерієм істинності, то необхідно знайти той метод, який задовільнятиме потреби мислителя. Гадаємо, що таким методом постає трансдисциплінарність, оскільки залучає до свого предметного поля цілу палітру дисциплін та методів дослідження, або ж привносить певний аспект із-за меж дисциплінарності. Філософ для об'єктивного пізнання пропонує «необхідність різноманіття гадок. І метод, який заохочує таке різноманіття, постає єдиним, сумісним із гуманістичною позицією» [10, с.63]. А трансдисциплінарність є саме таким методом, адже саме тут може об'єднатись ціла палітра різноманітних дисциплін чи знань, себто знання фізика, астронома, лікаря, знахаря, астролога тощо. Більше того, як зазначає сам філософ «для того щоб знайти істинний метод, потрібно реконструювати дисципліну» [10, с.206]. Така реконструкція дисципліни приводить дисциплінарність до трансдисциплінарності, оскільки руйнується закостенілість дисциплінарності й утверджується нова сфера дослідження, що в свою чергу є ознакою постнекласичного типу мислення.

П. Фоерабенд досить часто різко висловлюється стосовно академічного поділу дисциплінарних норм. Мовляв, хто дав нам право на таку градацію. І у світлі його філософії це виправдано, адже дійсно ніхто не питав дикунів Африки чи Америки, а потрібна їм отака наука, яка змінює їх світоглядні та буденні норми буттявання. В дослідженнях антропологів (західна версія) чи то релігієзнавців (версія країн СНГ) досить яскраво ілюстровано колізії між ідеями первісних громад та «продуктом цивілізації». Сучасні жителі Австралії можуть одночасно дивитись супутникове телебачення та слухати настанови шамана, що в свою чергу є прикметним показником ірраціональної значущості в їх свідомості.

Оскільки метод зазнає таких перевтілень, то можемо із впевненістю відносити методологію П. Фоерабенда до ідейних витоків трансдисциплінарності, адже поняття «трансдисциплінарність» вводиться у науковий світ в той же час коли працював філософ.

Важливе місце в сучасному доробку методології науки займає чернівцький дослідник С. Вовк, відомий своїми працями не

тільки на теренах нашої країни, але і далеко за ними. Він аналізує та дає свій варіант відповідей філософським запитам П. Фосрабенда.

«Аналіз позицій П. Фосрабенда показує, -значає дослідник – що він розглядає лише деякі абстрактні уявлення про науковий метод, в умовах його застосування і фактично не враховує того, що в реальній науці немає «метода взагалі». А тим паче як «метода відкриття». В реальній науці є певна сукупність методів різної ступені суміжності, чітко диференційованих за їхніми функціями, гносеологічними можливостями, предметними областями. Виконуючи свої систематизуючі, обґрунтовуючі, конструктивно-організуючі та інші функції, методи слугують основою та необхідними умовами пізнавальної діяльності, особливо творчої діяльності... Ми рахуємо, що отримання нового знання, відкриття, нетривіального досягнення в науці багато в чому пов'язане із конструктивним синтезом різних методів та їх взаємодія з різними теоріями в полі культурних й соціальних реалій епохи. При цьому важливо підкреслити наступне. По перше, це істинно «особливі» точки в розвитку науки, в яких вирішуються теоретичні та практичні задачі нового типу, якості та складності. По друге в них виразно проявляється багатомірність зв'язку еволюції знання із еволюцією методів їх отримання. По третє, культурною здійснюється відбір тих напрямків розвитку науки, які в найбільшій мірі відповідають її фундаментальним цінностям»[2, с.35]. Така тріада дійсно не враховується в дисциплінарній методиці дослідження, що є ущербним для самої дисциплінарності. Саме тому автор пропонує новий підхід при вирішенні систем які саморозвиваються.

Ефективність методу однофакторного експерименту у світі нелінійних систем зовсім падає, натомість постає потреба у багатофакторному підході. Однак, методологічного поступу на шляху об'єднання різних «зрізів», «проекцій» немає. Як зазначає автор, «може йтися лише про підготовку необхідних умов і передумов для розробки якісно нової методологічної парадигми – багатофакторної методології»[1]. Тому досліджуючи питання сутності некласичної методології він пропонує «багатофакторний підхід» чи «багатофакторну парадигму», у рамках якої методологічний синтез багатомірно об'єднує класичні і некласичні методи і способи дослідження. «Синтез різних методів на стику наук при проведенні відповідних міждисциплінарних досліджень суттєво змінює «методологічну силу» наукового методу, збагачує його фундаментальним знанням із інших дисциплін, який має абсолютно інший предмет дослідження. Значно спрощує та оптимізує процес

досягнення цілей в реалізації пошуку. Дослідник в цьому випадку відмовляється від спроби завчасно задати строго зафіксовану схему застосування методу. Найбільш повно дана методологічна установка реалізується при розробці та впровадженні метода математичного експерименту» [2, с.37]. На думку автора саме математичний експеримент є ілюстрацією багатофакторного підходу. При цьому філософські принципи й уявлення різнобічно та різнопланово «занурюються» в конкретно-науковий матеріал, наповнюються новим змістом, який і стає концептуально новою базою для радикального переосмислення категоріального апарату філософії у напрямку її рівноправного партнерства з конкретними науками [1]. Таке партнерство стимулює до розгляду такого явища як самоорганізація наукового знання. На разі це питання є досить актуальним і займає все більш вагомe місце із все більш значущою роллю у теоретичному знанні, зокрема його антропологічно-ціннісних параметрах та гуманітарно-методологічних потенціях. Йому присвячено ряд досліджень, зокрема синергетичний підхід як розгортання та утвердження міждисциплінарного дослідження із формуванням нових аксіопотенційних сукупностей стабільних значень параметрів та їх можливостей у науковому пошуці, науковій творчості, науковому дослідженні. Тому варто звернути увагу на рефлексії С. Вовка стосовно самоорганізації наукового знання.

Виходячи із власного підходу, автор стверджує, що «дослідження проблеми самоорганізації наукового знання потребує, з позицій багатофакторності та багатоплановості на міждисциплінарному рівні, глибинних досліджень природи, характеру та змісту структури зв'язків між конкретно-науковим та філософським знанням, а також шляхом їх взаємного впливу один на іншого» [2, с.141]. Далі, теоретико-методологічною основою аналізу феномена самоорганізації є взаємозв'язок і свого роду паралельність в розвитку природознавства та математики [2, с.152]. Саме такий взаємозв'язок потребує методу математичного експерименту, який є найбільш ефективним засобом дослідження нелінійних об'єктів [там само с.156].

С. Вовк досліджуючи та описуючи методологію «багатофакторного підходу» стверджує, що це міждисциплінарна парадигма некласичної методології. Однак, варто зазначити, що з цим не так легко погодитись, оскільки сьгоднішні дослідження у сфері наукового знання пропонують нам нові підходи вирішення такого типу знань, а саме трансдисциплінарні. Тому варто прибгити до дефініційно-змістовного знайомства із даним методом.

Дефініціюючи трансдисциплінарність, використовують низку визначень, однак вони досить співзвучні із міждисциплінарністю, тому вважаємо необхідно розкрити спільне та відмінне в даних підходах. Розглянемо відмінності за таблицею, де приводимо приклади дефініцій міждисциплінарності та трансдисциплінарності:

міждисциплінарність	трансдисциплінарність
<p>Розглядаючи питання міждисциплінарності, звернімося до визнаного чилійського дослідника, як міждисциплінарності так і трансдисциплінарності, М. Макса-Ніфа. Він зазначає наступне: «Міждисциплінарність є організація двох ієрархічних рівнів. Мається на увазі координація нижчого рівня від вищого. Наприклад, медицина стає міждисциплінарною коли надає певної мети емпіричному полю, представленого біологією, хімією та психологією» [12]. Ця думка розгортається у своїй епістемологічній значущості, особливо коли застосовується, як синтез знання та технологій, знання та вміння. При цьому, як ті так й інші побудовані на певних когнітивних стратегіях [5, с.193].</p> <p>Слідуючи М. Ніфу вітчизняний дослідник А. Лебідь влучно зазначає, що «до міждисциплінарних досліджень ми відносимо, як правило, ті науки, які використовують концептуальні засоби та методи інших наук, синтезовані у новій науці для вирішення її специфічних завдань»[7, с.241-</p>	<p>Поруч із міждисциплінарними дослідженнями розглянемо дефініції що стосуються трансдисциплінарності. Позиція М. Макса-Ніфа стверджує: «трансдисциплінарність є результатом взаємодії між усіма ієрархічними рівнями»[12]. Тобто це свого роду квінтесенція дисциплінарності.</p> <p>Із цією думкою перегукуються міркування О. Князевої: «трансдисциплінарність це дослідницька стратегія, яка перетинає дисциплінарні кордони та розвиває холистичне бачення. Трансдисциплінарність у вузькому сенсі означає інтеграцію різноманітних форм та методів дослідження, включаючи спеціальні прийоми наукового знання, для рішення наукових проблем. Натомість в широкому сенсі означає єдність знання за рамками конкретних дисциплін» [5, с.194]. Однак, зазначимо, що Я. Чайкою обґрунтовано необхідність відмови від методологічного застосування холізму в дослідженні феномена складної комплексної проблеми. Виявлено, що використання принципу «пізнання цілого передєє пізнанню частин», як</p>

<p>242]. Що стосується завдань. чи задач міждисциплінарного підходу, то варто виокремити думку С. Вовка: «Найважливіша задача міждисциплінарної науки полягає не в абсолютизації «одномірного» відриву та протиставленні різноманітних проєкцій одна одній, а в багатофакторному синтезі системи наукового знання. Останнє представляє собою не еклектичне поєднання чи накладання різноманітних позицій одна на іншу, а багатомірний синтез, який відтворює в концептуальній формі найбільш сутнісні сторони, відношення, структури досліджуваної дійсності» [2, с. 27-28].</p>	<p>методологічного підходу, створює обґрунтування метаметодології, метанауки, які ігнорують специфіку дисциплінарних підходів. При цьому визнається, що холізм може застосовуватися, як онтологічний принцип [11. с. 4]. Більшість дослідників схиляється до думки, що під «трансдисциплінарністю» варто розуміти метод, який усуває межі між різними дисциплінами. Це навмисне порушення дисциплінарних правил з метою створення нового бачення проблеми та розширення дослідницького поля. Фактично трансдисциплінарність, руйнуючи дисциплінарні межі, формує основу для народження нової дисципліни зі своїми методами, нормами, цінностями [8]. Проте не усі погоджуються що трансдисциплінарність є «методом». До прикладу А. Лебідь стверджує: «впевнено можна констатувати, що трансдисциплінарність не є власне методом, а здебільшого програмою пізнання» [7, с.239]</p>
--	--

Таким чином, ми бачимо, що питання диференціації відмінностей міждисциплінарності та трансдисциплінарності посідає чільне місце у визначенні трансдисциплінарності. Гадаємо, що трансдисциплінарність є методом який пронизує дисциплінарний поділ, руйнуючи базові основи дисципліни, при цьому виокремлює певну цінність, яка забезпечить подальшу роботу для дослідника поза межами конкретної дисципліни. Така методологічна установка характерна для сучасного типу мислення - «постнекласичного».

Проблема методу та методології займає вагомe значення в сучасній західній філософії, особливо у таких її напрямках, як

філософія науки, позитивізм і постпозитивізм, структуралізм і постструктуралізм, аналітична філософія, герменевтика, феноменологія тощо.

Коли йдеться про дисциплінарний метод то за визначенням В. Кохановського це «система розпоряджень, принципів, вимог, які мають орієнтувати в рішенні конкретної задачі, досягненні результату в тій чи іншій сфері діяльності. Він дисциплінує пошук істини, дозволяє економити сили та час, рухатись до цілі найкоротшим шляхом. Істинний метод послуговує своєрідним компасом, за яким суб'єкт пізнання і дії прокладає свій шлях, дозволяючи уникнути хиби» [6, с.168].

Натомість в контексті постнекласики даний метод не задовільняє потреби епохи, оскільки суб'єкт пізнання за даною дефініцією залишається за рамками методу, що неприпустимо для постнекласичного типу мислення. Принагідно згідно з думкою О. Гасяка та В. Мудракова, «з'ясовуючи питання методу і методології, не можна обмежуватися лише філософськими чи внутрішньонауковими рамками, а розглядати їх у широкому соціокультурному контексті» [3, с.3]. Тому постнекласика вводить суб'єкт в метод, який постає «неометодом», відтак цілісність досліджуваної проблеми буде коректною. Тобто система, яку досліджують за допомогою трансдисциплінарності буде розглядатись не як замкнута від зовнішнього впливу, а відкрита до саморозвитку, в силу взаємодії об'єкта із суб'єктом. І в такому випадку процес дослідження постає як «суб'єкт-об'єкт-суб'єкт» що дає можливість реалізації трансдисциплінарності як «неометоду».

Характеризуючи поняття «неометоду», визначимо його специфіку у такий спосіб: плюралістичність; розгортання та розширення дисциплінарних прийомів; полізначність хибності як аксіопотенціалу розвитку, оскільки «...жоден методологічний принцип не може виключити, наприклад ризику потрапити до закутку у ході наукового дослідження» [9, с.86]. Подібні схеми при вирішенні питань знаходимо в тоталогічних концепціях (В. Кізіма, В. Рижко).

Що ж мається на увазі під поняттям плюралізм у даному контексті? Плюралізм (від лат. *Pluralis* – множинний) є відображенням декількох підходів, поглядів, думок у вирішенні одного питання. У науковому дискурсі це може виражатись ще таким поняттям, як «плюродисциплінарність». Плюродисциплінарність передбачає співпрацю між дисциплінами, без координації. Це зазвичай відчувається між сумісними областями знань, на загальному рівні ієрархії. Прикладом можуть бути поєднання фізики, хімії та геології,

I. Наука, постнекласика, тоталогія

або історії, соціології та мови. Вивчення кожного із них підсилює розуміння інших [12, с. 6]. Також плюродисциплінарність є однією із передуючих форм дослідження до методики трансдисциплінарності.

Розгортання та розширення дисциплінарних прийомів розкриває нові обрії для науковця, оскільки охоплює ширше поле дослідження. Дослідник вже не обмежує себе однією (дисциплінарність) чи декількома (міждисциплінарність) дисциплінами, а охоплює всю трансдисциплінарну палітру дослідження. До прикладу в таблиці приведеній М. Максом-Ніфом ми чітко бачимо ось це розширення від дисциплінарного до трансдисциплінарного методів-підходів дослідження. Тут базовими постають дисципліни пізнавального характеру, які інтегруються в наступному міждисциплінарно-цілеспрямованому рівні, - медицина, сільське господарство тощо. Далі, нормативний та аксіологічний рівні міждисциплінарності. До нормативного А. Макс-Ніф відносить планування, політику, юриспруденцію, і до аксіологічного цінності, етику, філософію. Ці рівні

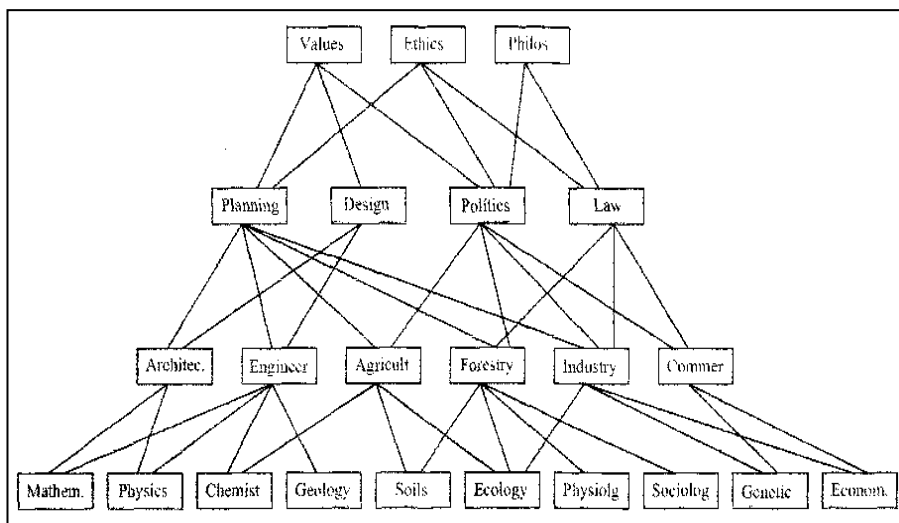

Схема трансдисциплінарності

пов'язані між собою міждисциплінарними зв'язками, однак в цілісному осягненні ми отримуємо трансдисциплінарну картину дослідження, адже можемо прослідкувати будь-який аспект розвитку від базового (пізнавального) рівня до трансдисциплінарного (ціннісного) рівня.

В дисциплінарних методах розв'язання певних питань посідає вагомe місце питання хиби, адже саме хиба заводить у безвихідь той чи інший метод. Однак, хиба має своє місце у трансдисциплінарному підході, оскільки тут розкриваються аксіологічні можливості цієї хиби. Адже, у науковому дискурсі ми неодноразово зустрічаємо як саме хиба була основою для іншого напрямку дослідження.

Базуючись на між-, плюро-, мульти-дисциплінарних методиках, трансдисциплінарність розкривається як логічне продовження перших. Тобто трансдисциплінарність постає, як певна сукупність правил та норм, які у разі повного виконання функцій методики дослідження послуговуються набором механізмів дисциплінарних способів і шляхів досягнення мети теоретичного експерименту зберігаючи/віддаючи домінуючу позицію одному з них, відтак, утворюючи «нову-іншу» форму методу демонструючи її плюралістичні підходи та поліваріантність у спробах вирішення тих чи інших теоретико-методологічних завдань, а отже, трансдисциплінарність є й способом розкриття актуальних можливостей наукової теорії та потенційних можливостей наукової проблеми в першу чергу її евристичного потенціалу як нового підштовхуючого елемента до творення розв'язку.

Висновок: таким чином, можемо стверджувати, що трансдисциплінарність, маючи свої витoki в дисциплінарності, міждисциплінарності та плюродисциплінарності, у силу своєї специфіки постає як «неометод». Тим самим подає перспективи для подальших студій.

Посилання:

1. *Вовк С.* Методологія: сутність, підходи, перспективи розвитку /С.Вовк/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bukjournal.com/stepan-vovk-metodolohiya-sutnist-pidhody-perspektyvy-rozvytku/>
2. *Вовк С.Н.* Некласическая методология и многофакторный подход / С.Вовк, О.Маник. – Черновцы: Прут, 1996. – 290с.
3. *Гасяк О., Мудраков В.* Рациональне та ірраціональне в методології науки. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук. праць. Випуск 563-564. Філософія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 3-7.
4. *Киященко Л.П.* Философия трансдисциплинарности / Л.П.Киященко, В.И.Моисеев /Рос. акад. наук, И-т. Философии. М.:ИФРАН, 2009. – 205с.

5. *Князева Е.Н.* Трансдисциплінарні стратегії досліджень/Е.Князева/ [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/knyazeva_e_n_193_2011.pdf
6. *Кохановський В.П.* Філософія і методологія науки: Учебник для вищих навчальних закладів/В.Кохановський/ – Ростов н/Д «Фенікс», 1999. – 576 с.
7. *Лебідь А.С.* Трансдисциплінарні дослідження і проблема істинності наукового знання/ А.Лебідь/ Філософія науки: традиції та інновації №1(2). – Суми, 2010. – С. 237-245.
8. *Манчул Б.В.* Інтегративні процеси у постнекласичній науці/ Б.Манчул//Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 534-535. Філософія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 100-104
9. *Пригожин И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ./ Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю.В. Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
10. *Фейерабенд П.* Против метода. Очерк анархистской теории познания /П.Фейерабенд/ Пер. с англ. А.Л.Никифорова – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 413с.
11. *Чайка Я.М.* Трансдисциплінарність як умова розв'язання складних комплексних проблем (флософсько-методологічний аспект): автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.02 «діалектика і методологія пізнання»/ Я.Чайка – К., 2011. – 16 с.
12. *Manfred A. Max-Neef.* Foundations of transdisciplinarity/ A. Manfred // Ecological Economics. – 2005. – № 53. – С. 5–16

В статті проаналізовані істинні основи трансдисциплінарності в междисциплінарній методології. Розкрито дифференціацію дефініцій междисциплінарності і трансдисциплінарності, а також специфіку трансдисциплінарності як «неометоду».

Ключевые слова: *трансдисциплінарність, междисциплінарність, некласика, постнекласика, плюралізм.*